

Ба шурои диссертациони 6D.KOA-079-и назди Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ (734025, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33)

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад дар мавзуи «Равандҳои геополитикӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD)-доктор аз рӯи ихтисоси 6D050200 - Сиёсатшиносӣ (6D050204 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ)

Мутобикати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад дар мавзуи «Равандҳои геополитикӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD)-доктор аз рӯи ихтисоси 6D050200 – Сиёсатшиносӣ (6D050204 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ) пешниҳод гардидааст, аз рӯи мавзӯ, мақсаду вазифаҳо, объекту предмет ва муҳтавои таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси мазкур мутобикат менамояд. Дар диссертатсия асосҳои назариявии геополитика, марҳалаҳои ташаккул ва инкишофи назарияҳои геополитикӣ, хусусиятҳои равандҳои геополитикии замони муосир ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии давлатҳои Осиёи Марказӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Ин масъалаҳо ба банди 5-уми шиносномаи ихтисос – «Геополитика ва омилҳои геополитикии рушди ҷаҳонӣ» ва «Омилҳои минтақавии глобалистикаи муосир» мувофиқат менамоянд.

Таҳлили манфиатҳои геополитикии акторҳои хориҷӣ дар Осиёи Марказӣ, таъсири рақобати қудратҳои ҷаҳонӣ минтақавӣ ба суботи сиёсии минтақа, таҳдиду хатарҳои муосир ва механизмҳои таъмини амнияти минтақавӣ ба муқаррароти банди 8-уми шиносномаи ихтисос – «Ҷаҳонӣ ва хориҷии субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ дар соҳаи амнияти миллӣ, минтақавӣ ва глобалӣ» ҷавобгӯ мебошад.

Ҳамин тариқ, масъалаҳои таҳқиқшуда, натиҷаҳои илмӣ бадастомада ва хулосаю тавсияҳои пешниҳоднамудаи муаллиф ба бандҳои 5 ва 8-уми шиносномаи ихтисоси 6D050204 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мутобикат менамояд.

Мубрами мавзуи таҳқиқоти доктараҷаи дараҷаи илмӣ пеш аз ҳама аз хусусияти дигаргуншавандаи низомии муосири муносибатҳои байналмилалӣ бармеояд. Тағйир ёфтани таносуби қудратҳо, ташаккули марказҳои нави таъсир, тақвияти рақобат барои захираҳо, роҳҳои нақлиётӣ ва фазои геостратегӣ боис гардидааст, ки равандҳои геополитикӣ ба вазъи сиёсии минтақаҳои алоҳида таъсири бештар расонанд. Дар чунин шароит геополитика танҳо ба масъалаҳои ҳудуд ва мавқеи ҷуғрофӣ маҳдуд набуда, истифодаи воситаҳои

сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, иттилоотӣ ва фарҳангиро барои татбиқи манфиатҳои давлатҳо фаро мегирад.

Осиёи Марказӣ аз ҷумлаи минтақаҳои мебошад, ки дар он дигаргуниҳои низоми ҷаҳонӣ ба таври равшан инъикос меёбанд. Мавқеи пайвандгари минтақа миёни Шарқу Ғарб ва Шимолу Ҷануб, захираҳои табиӣ ва энергетикӣ, имкониятҳои транзитӣ, ҳамҷаворӣ бо минтақаҳои аз лиҳози амниятӣ ҳассос ва наздикии он ба марказҳои бузурги қудрат аҳаммияти геополитикии Осиёи Марказиро пайваستا афзоиш медиҳанд. Аз ин рӯ, минтақа ба фазои ҳамкориҳои мутақобилан судманд ва ҳамзамон ба майдони мувофиқати манфиатҳо ва рақобати қудратҳои гуногун табдил ёфтааст.

Таъсири равандҳои мазкур ба вазъи сиёсии давлатҳои Осиёи Марказӣ хусусияти яқсон надорад. Аз як ҷониб, таваҷҷуҳи қудратҳои хориҷӣ барои ҷалби сармоя, татбиқи лоиҳаҳои зерсохторӣ, рушди роҳҳои байналмилалӣ нақлиётӣ, тавсеаи муносибатҳои иқтисодӣ ва таҳкими ҳамкориҳои амниятӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Аз ҷониби дигар, шиддат гирифтани рақобати геополитикӣ метавонад вобастагӣҳои иқтисодиёи сиёсиро афзоиш дода, ба раванди қабули қарорҳои давлатӣ, суботи сиёсӣ ва мувозинати муносибатҳои хориҷии кишварҳои минтақа таъсир расонад. Аз ин лиҳоз, муайян намудани на танҳо самтҳои фаъолияти акторҳои беруна, балки паёмадҳои воқеии он барои вазъи сиёсии минтақа аҳаммияти махсуси илмӣ дорад.

Мубрамии мавзӯ инчунин бо зарурати омӯзиши робитаи таҳаввулоти геополитикӣ бо масъалаҳои амниятӣ минтақавӣ асоснок мегардад. Хатарҳои фаромиллӣ, ифротгароӣ ва терроризм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, ҷинояткориҳои муташаккил, оқибатҳои ноустувории Афғонистон, мушкилоти обиё экологӣ ва таъсири технологияҳои иттилоотӣ аз омилҳои мебошанд, ки ба муҳити сиёсии Осиёи Марказӣ таъсир мерасонанд. Ҳалли чунин масъалаҳо муносибати ҳамоҳангшудаи давлатҳои минтақа, такмили механизмҳои ҳамкориҳои бисёрҷониба ва арзёбии дурусти манфиатҳои субъектҳои хориҷиро талаб менамояд.

Дар ин замина, омӯзиши мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти хос пайдо мекунад. Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклоли Осиёи Марказӣ ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ, таъмини амниятӣ давлатӣ, таҳкими суботи минтақавӣ ва рушди муносибатҳои мутавозин бо шарикони хориҷӣ манфиатдор мебошад. Тағйирёбии муҳити геополитикӣ зарурати арзёбии пайваستاи таҳдиду имкониятҳо, такмили самтҳои сиёсати хориҷӣ ва муайян намудани нақши кишварро дар низоми таъмини амниятӣ минтақавӣ ба миён мегузорад.

Бо вучуди мавҷуд будани таҳқиқоти гуногун оид ба геополитика, манфиатҳои қудратҳои хориҷӣ ва масъалаҳои амниятӣ Осиёи Марказӣ, таҳлили маҷмуии таъсири равандҳои геополитикӣ ба вазъи сиёсии минтақа, хусусиятҳои зоҳиршавии онҳо ва дурнамои тағйирёбии муҳити минтақавӣ ҳанӯз ҳам ба омӯзиши амиқи илмӣ ниёз дорад. Аз ин рӯ, интиҳоби мавзӯи «Равандҳои геополитикӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ» саривақтӣ буда, таҳқиқи он ҳам барои рушди донишҳои назариявӣ дар соҳаи

муносибатҳои байналмилалӣ ва ҳам барои такмили равишҳои амалии таъмини суботи амнияти минтақа аҳамияти муҳим дорад.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Омӯзиши муҳтавои диссертатсия, натиҷаҳои илмӣ, хулосаҳои бобҳо ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда нишон медиҳад, ки таҳқиқоти анҷомдодаи Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад дорои наwgонии муайяни илмӣ мебошад. Навгонии умумии кор дар он ифода меёбад, ки дар доираи илмҳои сиёсии ватанӣ масъалаи хусусиятҳои равандҳои геополитикии муосир ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ ба таври маҷмӯӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Муаллиф кӯшиш намудааст, ки ҷанбаҳои назариявӣ, минтақавӣ ва амалии мавзӯро дар робитаи мантиқӣ таҳлил намуда, тағйироти муҳити геополитикиро бо вазъи сиёсӣ амнияти минтақа пайванд диҳад.

Яке аз натиҷаҳои дорои хусусияти нав таҳлили марҳалаҳои ташаккул ва инкишофи назарияҳои геополитикӣ мебошад. Довталаб дар заминаи омӯзиши равишҳои назариявии давраҳои гуногун хусусиятҳои муҳими равандҳои геополитикии замони муосирро муайян намудааст. Аҳамияти ин натиҷа дар он зоҳир мегардад, ки назарияҳои геополитикӣ танҳо аз нуқтаи назари таърихи ташаккули онҳо баррасӣ нашуда, имкониятҳои маърифатии онҳо барои шарҳи тағйироти низоми муносибатҳои байналмилалӣ ва равандҳои сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Чунин тарзи масъалагузорӣ ба муаллиф имкон додааст, ки робитаи таҳаввули афкори геополитикиро бо дигаргуниҳои муҳити сиёсии муосир нишон диҳад.

Натиҷаи дигари илмӣ ба муайян намудани таносуби ҷаҳонишавӣ, равандҳои геополитикӣ ва давлатдорӣ милли марбут мебошад. Дар диссертатсия шаклҳои зоҳиршавии ҷаҳонишавӣ ва таъсири онҳо ба ташаккул ва рушди давлатдорӣ милли таҳлил гардида, ҷойгоҳи давлати милли дар шароити афзоиши вобастагии мутақобилаи субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ асоснок карда шудааст. Муаллиф дуруст нишон медиҳад, ки таҳаввулоти глобалӣ имкониятҳои нави ҳамкориро ба вуҷуд оварда, ҳамзамон дар назди давлатҳои милли масъалаҳои ҳифзи соҳибхотӣ, манфиатҳои милли ва суботи сиёсӣ ба миён мегузорад. Аз ин ҷиҳат, натиҷаи мазкур барои дарки хусусиятҳои мутақобилаи давлатҳои Осиёи Марказӣ ба муҳити тағйирёбандаи ҷаҳонӣ аҳамияти назариявӣ дорад.

Дар заминаи таҳлили манфиатҳои геополитикии акторҳои хориҷӣ муаллиф сабаб ва шароити пайдоиши бархӯрди манфиатҳоро дар Осиёи Марказӣ муайян намудааст. Дар таҳқиқот минтақа на танҳо ҳамчун объекти таъсиррасонии қудратҳои хориҷӣ, балки ҳамчун фазои мураккаби ҳамкорӣ манфиатҳои давлатҳои минтақа ва субъектҳои байналмилалӣ арзёбӣ мегардад. Муайян намудани заминаҳои ташаккули равандҳои оштинопазир ва нишон додани таъсири рақобати геополитикӣ ба муҳити сиёсӣ аз натиҷаҳои муҳими таҳқиқот ба ҳисоб меравад. Арзиши илмӣ ин натиҷа дар ошкор намудани робитаи манфиатҳои акторҳои беруна бо тағйирёбии вазъи сиёсии минтақа ифода меёбад.

Навгони таҳқиқот инчунин дар муайян кардани хусусиятҳои равандҳои геополитикии минтақавӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ зоҳир мегардад. Муаллиф кӯшиш кардааст, ки равандҳои минтақавиро дар алоқамандӣ бо тағйироти низомӣ ҷаҳонӣ, рақобати қудратҳо ва манфиатҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ таҳлил намояд. Дар натиҷа, хусусияти мураккаб ва бисёрсамтаи таъсири таҳаввулоти геополитикӣ ба суботи сиёсӣ, муносибатҳои байнидавлатӣ ва самтҳои сиёсати хориҷии кишварҳои минтақа муайян карда шудааст. Ин натиҷа имкон медиҳад, ки вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ на ҳамчун падидаи маҳдуди дохилиминтақавӣ, балки ҳамчун натиҷаи таъсири мутақобилаи омилҳои дохилию берунӣ арзёбӣ гардад.

Дар диссертатсия таҳдиду хатарҳои замони муосир мавриди таҳлил қарор гирифта, механизмҳои таъмини амнияти минтақавӣ арзёбӣ шудаанд. Муаллиф дар асоси натиҷаҳои таҳқиқ дурнамои таҳкими вазъи сиёсии Осиёи Марказиро асоснок намуда, зарурати рушди ҳамкориҳои байнидавлатӣ ва истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷудани минтақавиро нишон додааст. Навгони ин қисми кор дар пайвастанӣ таҳлили таҳдидҳои муосир бо арзёбии механизмҳои амалкунандаи таъмини амният ва муайян намудани имкониятҳои тақмили онҳо ифода меёбад.

Натиҷаи дигари қобили тавачҷуҳ арзёбии дурнамои рушди Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирпазирии вазъи геополитикии ҷаҳон мебошад. Дар ин замина, нақш ва мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти минтақавӣ муайян гардида, аҳамияти иштироки фаъолони кишвар дар равандҳои сиёсӣ амнияти минтақа нишон дода шудааст. Муаллиф ҷойгоҳи Тоҷикистонро дар алоқамандӣ бо манфиатҳои миллӣ, зарурати ҳифзи суботи сиёсӣ ва рушди ҳамкориҳои минтақавӣ баррасӣ намудааст, ки ба натиҷаҳои таҳқиқ хусусияти илмӣ ва амалӣ мебахшад.

Нуктаҳои илмӣ барои ҳимоя пешниҳодшуда мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотро инъикос намуда, бо муҳтавои бобҳо, хулосаҳои илмӣ ва натиҷаҳои бадастомада робитаи мантиқӣ доранд. Онҳо ҷанбаҳои асосии навгони диссертатсияро фаро гирифта, аз таҳлили маводи назариявӣ ва воқеияти сиёсии минтақа бармеоянд. Дар маҷмӯъ, натиҷаҳои пешниҳодшуда аз ҷиҳати мазмун асоснок буда, дорои аҳамияти назариявӣ амалӣ мебошанд ва саҳми муайяни доктринаро дар омӯзиши равандҳои геополитикӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ ифода менамоянд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Дар асоси асоснокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, пеш аз ҳама, аз дуруст муайян гардидани масъалаи илмӣ ва пайдарҳамии мантиқии марҳалаҳои ҳалли он бармеояд. Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот ба объекту предмети интихобшуда мувофиқ буда, сохтори диссертатсия барои гузариш аз омӯзиши асосҳои назариявии геополитика ба таҳлили равандҳои воқеии сиёсӣ амнияти Осиёи Марказӣ имконият фароҳам овардааст. Ҳар як боб доираи муайяни масъалаҳоро фаро гирифта, натиҷаҳои он барои ташаккули хулосаҳои минбаъда замина мегузорад.

Заминаи иттилоотӣ ва сарчашмавии таҳқиқот аз асарҳои олимони ватанию хориҷӣ, назарияву концепсияҳои классикӣ ва муосири геополитикӣ,

санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ, маводи созмонҳои минтақавию байналмилалӣ ва сарчашмаҳои илмию таҳлилӣ таркиб ёфтааст. Истифодаи гурӯҳҳои гуногуни сарчашмаҳо ба довталаб имкон додааст, ки масъалаи мавриди омӯзишро аз мавқеъҳои мухталиф арзёбӣ намуда, таҳаввули назарияҳои геополитикӣ, шаклҳои зуҳури равандҳои муосир, манфиатҳои акторҳои хориҷӣ ва таъсири онҳоро ба вазъи сиёсии минтақа муайян намояд. Муқоисаи андешаҳои илмӣ бо воқеияти сиёсии Осиёи Марказӣ ба баланд гардидани эътимоднокии натиҷаҳо мусоидат кардааст.

Интиҳоби усулҳои таҳқиқот низ ба хусусияти мавзӯ ва вазифаҳои гузошташуда мувофиқ мебошад. Истифодаи усулҳои системавӣ, институтсионалӣ, сохторию функционалӣ, муқоисавӣ, таърихӣ, диалектикӣ ва геополитикӣ имконият додааст, ки равандҳои геополитикӣ ҳамчун маҷмуи омилҳои ба ҳам алоқаманди сиёсӣ, иқтисодӣ, амниятӣ ва иҷтимоӣ баррасӣ карда шаванд. Равиши таърихӣ барои муайян намудани марҳалаҳои ташаккул ва инкишофи назарияҳои геополитикӣ, усули муқоисавӣ барои ошкор намудани умумият ва хусусиятҳои манфиатҳои акторҳои хориҷӣ, таҳлили системавӣ бошад, барои муайян кардани робитаи равандҳои ҷаҳонӣ бо вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ истифода шудааст. Мутобикати усулҳои интиҳобшуда ба масъалаҳои таҳқиқшаванда асоснокии илмӣ арзёбиҳои муаллифро таъмин менамояд.

Хулосаҳои диссертатсия аз натиҷаҳои таҳлили дар бобҳо ва зербобҳо анҷомдодашуда бармеоянд. Муқаррароти марбут ба хусусиятҳои равандҳои геополитикии муосир дар заминаи омӯзиши таҳаввули афкори геополитикӣ ташаккул ёфтаанд. Хулосаҳо оид ба таъсири ҷаҳонишавӣ ба давлатдорӣ милли, сабабҳои бархӯрди манфиатҳои акторҳои хориҷӣ, хусусиятҳои равандҳои минтақавӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ бо муҳтавои таҳқиқоти назариявӣ таҳлили муаллиф робитаи мустақим доранд. Арзёбии таҳдиду хатарҳои муосир, механизмҳои таъмини амнӣ минтақавӣ ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар асоси натиҷаҳои таҳқиқ пешниҳод гардидааст. Аз ин рӯ, байни вазифаҳои гузошташуда, таҳлили анҷомдодашуда ва хулосаҳои ниҳой робитаи устувори мантиқӣ мушоҳида мешавад.

Тавсияҳои илмӣ ва амалии муаллиф хусусияти мақсаднок дошта, ба масъалаҳои таҳкими суботи сиёсӣ ва амнӣ минтақавӣ, рушди ҳамкорӣҳои байнидавлатӣ, тақмили механизмҳои ҳамгироии дохилиминтақавӣ, диверсификатсияи робитаҳои иқтисодӣ, татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва тақвияти иқтисодӣ кадрӣ равона гардидаанд. Пешниҳодҳо оид ба пешбурди сиёсати хориҷии мутавозин, рушди долонҳои нақлиётӣ ва ҳамохангсозии муносибатҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ аз натиҷаҳои таҳлили муҳити геополитикии минтақа бармеоянд. Татбиқи онҳо метавонад ба коҳиш додани таъсири таҳдидҳои берунӣ, истифодаи имкониятҳои нави ҳамкорӣ ва таҳкими нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнӣ минтақавӣ мусоидат намояд.

Сохтор ва муҳтавои асосии диссертатсия. Сохтори диссертатсия ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқ буда, пайдарҳамии мантиқии омӯзиши мавзӯро таъмин менамояд. Кор аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи

амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва номгӯи интишороти довтолаб аз рӯи мавзуи диссертатсия иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 193 саҳифаи матни компютериро ташкил дода, рӯйхати адабиёт ва сарчашмаҳои истифодашуда 179 номгӯиро дар бар мегирад.

Дар муқаддима мубрами мавзуи таҳқиқот бо дарназардошти тағйирёбии низоми муносибатҳои байналмилалӣ, афзоиши аҳаммияти геополитикии Осиёи Марказӣ, рақобати қудратҳои ҷаҳонӣ ва зарурати таъмини амнияти минтақавӣ асоснок карда шудааст. Дарачаи таҳқиқи мавзӯ дар заминаи гурӯҳбандии осори олимони ватанию хориҷӣ баррасӣ гардида, ҷойгоҳи масъалаи интиҳобшуда дар низоми таҳқиқоти мавҷуда муайян карда шудааст. Дар тавсифи умумии таҳқиқот робитаи кор бо барномаҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, объекту предмет, фарзияи илмӣ, асосҳои назариявӣ методологӣ, навгонии илмӣ, нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ амалӣ, дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо, саҳми шахсии довтолаб, тасвиби натиҷаҳо ва сохтори диссертатсия баён гардидаанд.

Боби якуми диссертатсия **«Ҷанбаҳои назариявӣ методологии таҳқиқи равандҳои геополитикӣ»** ном дошта, аз ду зербоб иборат мебошад. Дар ин боб заминаи назариявӣ методологии омӯзиши минбаъдаи масъала ташаккул дода шуда, мафҳуму категорияҳои асосии мавзӯ ва хусусиятҳои таҳаввули донишҳои геополитикӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Зербоби якум *«Заминаҳои илмӣ концептуалии ташаккулёбии равандҳои геополитикӣ»* ба таҳлили пайдоиш ва ташаккули мафҳуми геополитика, моҳияти он, мактабҳои асосии илмӣ, марҳалаҳои инкишофи назарияҳои геополитикӣ ва омилҳои таъсиррасон ба равандҳои геополитикӣ баҳшида шудааст. Довтолаб назария ва концепсияҳои классикию муосирро мавриди омӯзиш қарор дода, тағйир ёфтани муҳтавои геополитикаро вобаста ба дигаргуниҳои низоми ҷаҳонӣ нишон додааст. Дар баробари омилҳои ҷуғрофӣ, нақши иқтисодӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, технологӣ ва захираҳои энергетикӣ дар ташаккули ҳадафҳои геополитикии субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ арзёбӣ гардидааст.

Зербоби дуюм *«Таъсири ҷаҳонишавӣ ва равандҳои геополитикӣ ба ташаккули давлатҳои миллӣ»* унчун гирифта, дар он моҳият ва хусусиятҳои давлати миллӣ, таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба соҳибхитиёрӣ ва фаъолияти давлатҳо, инчунин тағйирёбии ҷойгоҳи онҳо дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ таҳқиқ шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки ҷаҳонишавӣ, аз як тараф, вобастагии мутақобилаи давлатҳоро афзоиш дода, як қисми вазифаҳои анъанавии онҳоро ба сатҳи сохторҳои минтақавӣ фаромиллӣ интиқол медиҳад ва, аз ҷониби дигар, барои иштироки фаъолонаи давлатҳо дар муносибатҳои байналмилалӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Дар ин замина масъалаи мутобиқшавии давлатҳои миллӣ ба дигаргуниҳои геополитикӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Боби дуюм **«Акторҳои хориҷӣ ва таъсири онҳо ба вазъи геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ»** унвон дошта, қисми асосии таҳлилии диссертатсияро ташкил медиҳад. Дар ин боб манфиат ва фаъолияти субъектҳои хориҷӣ, сабабҳои афзоиши тавачҷуҳи онҳо ба Осиёи Марказӣ ва таъсири рақобати геополитикӣ ба вазъи сиёсии минтақа омӯхта шудаанд. Дар зербоби

якуми боби дуюм – «Манфиатҳои геополитикии акторҳои хориҷӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ» самтҳои фаъолияти Ҷумҳурии Мардумии Чин, Федератсияи Россия, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо, Туркия, Эрон ва дигар субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ таҳлил гардидаанд. Муаллиф мавқеи ҷуғрофӣ, захираҳои энергетикӣ, имкониятҳои транзитӣ ва аҳамияти амнияти минтақаро аз омилҳои асосии таваҷҷуҳи қудратҳои хориҷӣ ба Осиёи Марказӣ арзёбӣ намудааст. Ҳамчунин, шаклҳои ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва амниятии акторҳои хориҷӣ бо давлатҳои минтақа, умумият ва фарқиати манфиатҳои онҳо ва заминаҳои пайдоиши рақобати геополитикӣ нишон дода шудаанд.

Зербоби дуюм «Хусусиятҳои ташаккули равандҳои геополитикии минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ» ба таҳлили равандҳои ҳамгирӣ, фаъолияти созмонҳои минтақавӣ ва таъсири таҳдиду хатарҳои муосир ба вазъи сиёсии минтақа бахшида шудааст. Дар он иштироки давлатҳои Осиёи Марказӣ дар Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ва Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё, инчунин мувофиқат ва ихтилофи манфиатҳои субъектҳо дар доираи сохторҳои мазкур баррасӣ гардидааст. Муаллиф таъсири ноустувории Афғонистон, низоъҳои байналмилалӣ, ҷинояткориҳои фаромиллӣ, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, тундгарӣ ва дигар хатарҳоро ба вазъи сиёсӣ амниятии Осиёи Марказӣ арзёбӣ кардааст.

Боби сеюми диссертатсия «Дурнамои таҳкими вазъи сиёсӣ ва геополитикӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ» номгузорӣ шуда, хусусияти ҷамъбастию дурнамоӣ дорад. Дар он роҳҳои таъмини амнияти минтақавӣ, имкониятҳои таҳкими суботи сиёсӣ ва самтҳои эҳтимолии рушди давлатҳои Осиёи Марказӣ дар муҳити тағйирёбандаи геополитикӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Дар зербоби якуми боби сеюм «Таъмини амнияти минтақавӣ омилҳои муҳимми таҳкими вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ» масъалаҳои таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ, таъсири равандҳои глобалӣ, ҳамгирӣ ва рақобати геополитикӣ ба суботи минтақа таҳлил гардидаанд. Довталаб механизмҳои мавҷудаи ҳамкориҳои амниятиро арзёбӣ намуда, зарурати ҳамоҳангсозии фаъолияти давлатҳои Осиёи Марказӣ, тақвияти ҳамкориҳои минтақавӣ ва андешидани тадбирҳои муштаракро барои муқовимат ба таҳдиду хатарҳои фаромиллӣ асоснок кардааст.

Дар зербоби дуюм «Дурнамои рушди Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирпазирии вазъи геополитикии олам» имкониятҳо ва монеаҳои рушди минтақа, мавқеи ҷуғрофӣ ва мақоми геополитикии давлатҳои он, иқтисодию транзитӣ ва дурнамои ҳамкориҳои дохилиминтақавӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Муаллиф ба масъалаҳои рушди зерсохтори нақлиётӣ, тақмили занҷираҳои логистикӣ, рақамикунории расмиёти гумрукӣ, беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, диверсификатсияи робитаҳои иқтисодӣ ва таҳкими иқтисодии кадрӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудааст. Дар ҳамин замина нақш ва мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти минтақавӣ ва рушди муносибатҳои мутақобилан судманди давлатҳои Осиёи Марказӣ муайян карда шудааст.

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаҳои асосии таҳқиқот ҷамъбаст гардида, хусусиятҳои равандҳои геополитикии муосир, таъсири ҷаҳонишавӣ ба давлатдорӣи миллий, манфиатҳои акторҳои хориҷӣ, хусусиятҳои равандҳои минтақавӣ, таҳдиду хатарҳои амниятӣ ва дурнамои рушди Осиёи Марказӣ натиҷагирӣ шудаанд. Тавсияҳои пешниҳодшуда ба таҳкими ҳамкорӣҳои минтақавӣ, тақмили механизмҳои таъмини амният, рушди имкониятҳои иқтисодӣи транзитӣ ва тақвияти нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳифзи суботи амнияти минтақа равона гардидаанд.

Дар маҷмӯъ, сохтори диссертатсия муназзам буда, бобу зербобҳо бо ҳамдигар робитаи мазмунӣ ва мантиқӣ доранд. Мухтавои кор мақсаду вазифаҳои муайяншудаи таҳқиқотро фаро гирифта, хулосаҳо ва тавсияҳои пешниҳодшуда аз натиҷаҳои таҳлили дар қисматҳои асосии диссертатсия анҷомдодашуда бармеоянд.

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия. Аҳаммияти илмӣи диссертатсия дар тақмили тасаввуроти назариявӣ оид ба моҳият ва хусусиятҳои равандҳои геополитикии муосир, омилҳои ташаккули онҳо ва таъсири ин равандро ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ ифода меёбад. Таҳқиқоти анҷомдодашуда барои амиқтар дарк намудани робитаи ҷаҳонишавӣ бо давлатдорӣи миллий, таносуби манфиатҳои субъектҳои дохилию хориҷӣ ва вобастагии суботи сиёсии давлатҳои минтақа аз таҳаввулоти муҳити байналмилалӣ заминаи муайяни илмӣ фароҳам меорад. Натиҷаҳои бадастомада метавонанд дар таҳқиқоти минбаъдаи масъалаҳои геополитика, муносибатҳои байналмилалӣ, амнияти минтақавӣ ва равандҳои ҳамгироии Осиёи Марказӣ истифода шаванд.

Аз нигоҳи илмӣ, арзиши кор инчунин дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф равандҳои геополитикиро на ҳамчун падидаи ҷудогона, балки дар робита бо тағйирёбии низоми ҷаҳонӣ, рақобати қудратҳо, ҷаҳонишавӣ, рушди давлатҳои миллий ва ташаккули таҳдиду хатарҳои нав баррасӣ кардааст. Муайян намудани хусусиятҳои равандҳои геополитикии минтақавӣ, сабабҳои бархӯрди манфиатҳои акторҳои хориҷӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ доираи донишҳои мавҷударо оид ба рушди сиёсии минтақа васеъ менамояд. Арзёбии нақш ва мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти минтақавӣ низ барои рушди таҳқиқоти сиёсатшиносии ватанӣ аҳаммияти муайян дорад.

Аҳаммияти амалии натиҷаҳои диссертатсия бо имконияти истифодаи хулосаҳо ва тавсияҳои муаллиф дар фаъолияти мақомоти давлатӣ ва сохторҳои дахлдор муайян мегардад. Маводи таҳқиқот метавонад ҳангоми таҳия ва тақмили санадҳои стратегӣ дар самтҳои сиёсати хориҷӣ, амнияти миллий ва минтақавӣ, рушди ҳамкорӣҳои байнидавлатӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирад. Хулосаҳои марбут ба манфиатҳои акторҳои хориҷӣ, таҳдиду хатарҳои муосир ва тағйирёбии муҳити геополитикӣ барои фаъолияти таҳлилии пешгӯӣи Вазорати корҳои хориҷӣ, мақомоти марбут ба таъмини амният, марказҳои таҳлиلى ва муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ муфид буда метавонанд.

Тавсияҳои пешниҳодшуда барои муайян намудани роҳҳои таҳкими ҳамкориҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ, тақмили механизмҳои таъмини амнияти минтақавӣ ва истифодаи имкониятҳои созмонҳои минтақавию байналмилалӣ низ аҳаммияти амалӣ доранд. Натиҷаҳои таҳқиқот имкон медиҳанд, ки ҳангоми қабули қарорҳои сиёсӣ таъсири эҳтимолии рақобати геополитикӣ, вобастагиҳои берунӣ ва хатарҳои фаромиллӣ ба назар гирифта шавад. Маводи диссертатсия ҳамчунин метавонад дар раванди таълими фанҳои «Геополитика», «Муносибатҳои байналмилалӣ», «Сиёсатшиносӣ», «Амнияти минтақавӣ» ва «Сиёсати хориҷӣ», инчунин зимни таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ ва барномаҳои соҳавӣ истифода гардад.

Бо вучуди он ки таҳқиқот хусусияти сиёсатшиносӣ дорад, натиҷаҳои он дорои аҳаммияти муайяни иқтисодӣ низ мебошанд. Ин аҳаммият бештар дар тавсияҳои марбут ба диверсификатсияи робитаҳои иқтисодии давлатҳои Осиёи Марказӣ, рушди долонҳои нақлиётӣ, тақмили занчираҳои логистикӣ, ҳамоҳангсозии расмиёти тичоратӣ гумрукӣ, бештар намудани фазои сармоягузорӣ ва татбиқи лоиҳаҳои зерсохтории фаромарзӣ ифода меёбад. Ба назар гирифтани омилҳои геополитикӣ ҳангоми таҳияи барномаҳои иқтисодӣ метавонад барои коҳиш додани хатарҳои берунӣ, истифодаи самараноки имкониятҳои транзитии минтақа ва густариши муносибатҳои тичоратӣ иқтисодӣ мусоидат намояд.

Аҳаммияти иҷтимоии натиҷаҳои таҳқиқот бо масъалаҳои таъмини суботи сиёсӣ, амнияти ҷомеа ва ҳифзи аҳоли аз таъсири таҳдидҳои фаромиллӣ алоқаманд мебошад. Пешниҳодҳои муаллиф оид ба таҳкими ҳамкориҳои амниятӣ, пешгирии ифротгароӣ ва терроризм, муқовимат ба ҷинояткориҳои муташаккил ва коҳиш додани таъсири ноустувории минтақаҳои ҳамҷавор метавонанд ба ҳифзи фазои осоиштаи иҷтимоӣ мусоидат намоянд. Таҳкими суботи сиёсӣ ва муносибатҳои ҳусни ҳамҷаворӣ, дар навбати худ, барои рушди иҷтимоӣ, баланд бардоштани сатҳи эътимоди байни давлатҳо ва фароҳам овардани шароити мусоид барои зиндагии аҳолии минтақа замина мегузорад.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосӣ ва муқаррароти илмии диссертатсияи Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад дар 11 интишороти илмӣ инъикос ёфтаанд. Аз ин теъдод 4 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7 мақола дар маҷмуаи маводи конференсияҳои ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ ба таъъ расидаанд. Муҳтавои мақолаҳои нашршуда бо мавзӯ, мақсад ва натиҷаҳои асосии диссертатсия алоқаманд мебошад. Дар онҳо масъалаҳои назариявии геополитика, таъсири равандҳои геополитикӣ ба давлатҳои миллӣ, манфиатҳои қудратҳои хориҷӣ дар Осиёи Марказӣ, таҳдиду хатарҳои замони муосир, амнияти минтақавӣ ва дигар ҷанбаҳои мавзуи таҳқиқот мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Натиҷаҳои интишоршуда саҳми шахсии докталабро инъикос намуда, барои шиносоии ҷомеаи илмӣ бо муқаррароти асосии диссертатсия имконият фароҳам овардаанд.

Теъдод ва муҳтавои интишороти докталаби дараҷаи илмӣ ба талаботи бандҳои 34 ва 35-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 бо назардошти тағйири иловаҳои вориднамудаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, №295 тасдиқ гардидааст, мутобиқат менамоянд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Кори диссертатсионии Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад мувофиқи талаботи «Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводҳои илмӣ», ки бо фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, №493 тасдиқ гардидааст, таҳия ва омода карда шудааст. Автореферат мазмун ва натиҷаҳои асосии кори диссертатсиониро ба таври мухтасар ва мантиқӣ инъикос намуда, ба талаботи муқарраршуда мутобиқат дорад.

Эродҳо нисбат ба мазмуну мухтасари диссертатсия. Дар баробари дастовардҳои илмӣ ва арзёбии мусбати таҳқиқоти анҷомдодашуда, дар диссертатсия ҷанбаҳои таҳлилӣ низ ба назар мерасанд, ки баён намудани онҳо барои рушди минбаъдаи мавзӯ мувофиқи мақсад мебошад:

1. Мафҳуми «таъсири равандҳои геополитикӣ ба вазъи сиёсӣ» меҳвари асосии таҳқиқотро ташкил медиҳад. Бо вучуди ин, дар диссертатсия меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои мушаххаси муайян намудани дараҷаи ҷунин таъсир дар шакли як низоми ягона пешниҳод нагардидаанд. Агар муаллиф таъсирро аз рӯйи нишондиҳандаҳои тағйирёбии сиёсати хориҷӣ, воқуниши ниҳодҳои давлатӣ, сатҳи суботи дохилӣ ва афзоиш ё коҳиш ёфтани вобастагии берунӣ арзёбӣ менамуд, робитаи сабабӣ натиҷавии таҳқиқот боз ҳам равшантар мегардид.

2. Дар таҳқиқот таҳаввулоти геополитикии баъди соҳибистиклол гардидани давлатҳои Осиёи Марказӣ васеъ баррасӣ шудааст, аммо доираи хронологии қисми амалии таҳқиқот ва марҳалаҳои асосии он ба таври алоҳида муайян нашудаанд. Даврабандии равандҳои геополитикии минтақа, масалан, вобаста ба тағйирёбии тартиботи ҷаҳонӣ ва марҳалаҳои ғайриқонунии рақобати қудратҳо, метавонист динамикаи мавзӯро мушаххастар нишон диҳад.

3. Дар зербоби 2.1 ҳангоми таҳлили акторҳои хориҷӣ таваҷҷуҳи асосӣ ба давлатҳо ва сохторҳои байнидавлатӣ равона гардидааст. Нақши субъектҳои ғайридавлатӣ, аз ҷумла ширкатҳои фаромиллӣ, ниҳодҳои молиявӣ сармоягузори ва платформаҳои иттилоотӣ рақамӣ, гарчанде дар қисматҳои алоҳида зикр мешавад, ҳамчун омилҳои мустақили таъсиррасон ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ ба таври муназзам таҳлил нагардидааст. Тавсеаи ин самт метавонист тасвири сохтори акторҳои геополитикиро мукаммалтар намояд.

4. Дар зербоби 3.2 масъалаи дурнамои рушди Осиёи Марказӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, як қатор роҳҳои таҳкими суботи ҳамкории минтақавӣ пешниҳод шудаанд. Аммо таҳияи якчанд сценарии алтернативӣ, аз ҷумла сценарияҳои тавсеаи ҳамкорӣ, идомаи вазъи мавҷуда ва шиддат гирифтани рақобати геополитикӣ, бо нишон додани шартҳои пайдоиш ва паёмадҳои эҳтимолии ҳар кадом, арзиши пешгӯии таҳқиқотро бештар менамуд.

Хулоса бо тавсия барои додани дараҷа. Диссертатсияи Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад дар мавзӯи «Равандҳои геополитикӣ ва таъсири онҳо ба вазъи сиёсии Осиёи Марказӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа

(PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050200 – Сиёсатшиносӣ (6D050204 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ) пешниҳод гардидааст, таҳқиқоти мустақилона, мукамал ва анҷомёфтаи илмӣ ба ҳисоб меравад. Дар он масъалаи дорои аҳамияти муҳими илмӣ сиёсӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, натиҷаҳои нав, хулосаҳои асоснок ва тавсияҳои дорои аҳамияти назариявӣ амалӣ ба даст оварда шудаанд. Эродҳои дар тақриз зикршуда хусусияти тавсиявӣ дошта, арзиши илмӣ ва натиҷаҳои асосии диссертатсияро коҳиш намедиханд.

Диссертатсия аз ҷиҳати мубрамияти мавзӯ, навгонии илмӣ, асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳо, аҳамияти назариявӣ амалӣ, ҳаҷми интишорот ва тартиби барасмиятдарорӣ ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 бо назардошти тағйиру иловаҳои вориднамудаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, №295 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад. Бо назардошти гуфтаҳои боло, муаллифи диссертатсия Маҳмадзод Фирӯз Маҳмад сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD)-доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050200 – Сиёсатшиносӣ (6D050204 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ) доништа мешавад.

Муқаризии расмӣ:

Доктори илмҳои сиёсӣ, профессор,
мудири кафедраи дипломатия

ва сиёсати қорҳои хориҷии
Ҷумҳурии Тоҷикистон дар факултети
муносибатҳои байналхалқӣ

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

/ Муҳаммадзода П.А.

Имзои доктори илмҳои сиёсӣ,
профессор Муҳаммадзода П.А.-ро тасдиқ мекунам.

Сардори Раёсати кадрҳо ва
қорҳои махсуси Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Шодихонзода Э.П.

« 08 » 09. 2026

Суроғаи муқарриз: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.

Тел.: +992 985100005

E-mail: mts-05022019@mail.ru